

KÜRESEL KONFERANSLAR VE ÇEVRE SORUNLARI: ÇEVRE KALKINMA VE ETİK AÇISINDAN ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

SEZER, Özcan*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Çevre sorunlarının küresel bir boyut kazanması nedeniyle bu sorunların çözümünde ulusların çok yönlü iş birliği ve eşgüdümü gerekli hâle gelmiştir. Çevre sorunları ile ilgili düzenlenen küresel konferanslarda ortak nokta; sürdürülebilir kalkınma ve yönetim anlayışının yaşama geçirilmesidir. Ancak, çevre sorunlarına sadece bu türden yaklaşımlarla çözüm bulma olanağı giderek azalmaktadır. Geçici çözümlerle sorunları gidermek olanaklı olmamakta, sorunların kökenlerine inilmesi gerekmektedir. Bu açıdan Aydınlanma Düşüncesi'ne yapılan eleştirilerle birlikte, insanın topumu ve kendisini daha çok sorgulaması gerekmektedir. Bu çalışmada, Stockholm, Rio ve Johannesburg konferanslarının çevre sorunlarının çözümüne yaklaşımının sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiği açısından eleştirel bir değerlendirilmesi yapılacak ve çevre sorunlarının arkasında yatan zihniyet ve düşünce sorgulanarak çözüm önerileri ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, çevre etiği; Stockholm, Rio ve Johannesburg Konferansları.

ABSTRACT

Global Conferences and Environmental Problems: A Critical Evaluation in Terms of Environment Development and Ethics

Because of environmental problems attaining global dimension, it is necessary for nations to have multifunctional cooperation and coordination to solve these problems. The common point is realizing sustainable development and governance apprehension at the global conferences organized about environmental problems. However, the possibility of obtaining solutions to environmental problems through this kind of approaches is reducing gradually. It is impossible to overcome problems with temporary solution, it is necessary to reach the roots of the problems. For this reason, together with the critics to

---

* Yrd. Doç. Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Zonguldak/TÜRKİYE. e-posta: ozcansezer67@yahoo.com

the Enlightenment Thought, it is necessary for people to question himself and the society. In this study, a critical evaluation of Stockholm, Rio and Johannesburg Conferences' approaches to solutions of environmental problems in terms of sustainable development and environment ethics will be discussed and solution suggestion will be put forward by interrogating thought and mentality lied behind the environmental problems.

Key Words: Sustainable development, environment ethics; Stockholm, Rio and Johannesburg Conferences.

GİRİŞ

Çevre sorunlarının hızlı bir şekilde artması, teknolojinin akıl almaz boyutlara ulaşması ve beraberinde getirdiği ekolojik sorunlar, dünyanın dikkatini bir kez daha çevre sorunlarına çekmiştir. Özellikle gelecek kuşaklara yaşanabilir bir çevrenin bırakılabilmesi için birtakım önlemlerin alınması gerektiği gerçeği tüm ülkeler tarafından Kabul edilmeye başlanmıştır. Böylece gelecek kuşaklara yaşanabilir bir çevre bırakabilmek için “sürdürülebilir kalkınma” kavramı gündeme gelmiştir. İlk kez 1987 yılında **Brundtland Raporu**’nda “bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılama” olarak tanımlanmış ve bu tarihten itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Çevre sorunlarıyla ilgili küresel konferanslarda temel yaklaşım “sürdürülebilir kalkınma” ve bu yaklaşımın hayata geçirilebilmesi için politik yaklaşımı ifade eden “yönetişim” anlayışıdır. Sürdürülebilir kalkınma, insan-doğa ve toplum arasındaki ilişkilere farklı bakış açısı getiren yeni bir gelişme stratejisidir. Bu ilkenin benimsenmesi ve evrensel anlamda tüm ülkeler düzeyinde yaşama geçirilmesi önemlidir. Ancak yeterli değildir. Çevre sorunlarına daha çok önleyici bir yaklaşım olan çevre korumacı bir anlayışı yansıtan sürdürülebilir kalkınma ile birlikte insan-doğa ve toplum anlayışının temellerinin sorgulanması ve çevre sorunlarının arkasında yatan zihniyet ve düşüncenin etik bir yaklaşım içerisinde küresel boyutta tartışılarak çözüm önerilerinin ortaya konulması gerekmektedir.

Çevre Sorunlarında Yeni Bir Anlayış: Çevre Etiği

Etik ya da ahlak bilim, insanın bireysel ve toplumsal ilişkilerini nasıl yönlendirmesi gerektiğinin iyi ve kötü söz veya davranışı belirleyecek ölçütlerinin neler olduğunun belirlenmesidir (Demir-Acar, 1997: 14). Çevre etiğinde temel yaklaşım, şu anda yaşayan neslin gelecek nesillere olan ahlaki sorumluluğudur. Yaptığımız eylemlerin sonuçlarının on yıllar ya da yüzyıllar boyunca hissedilmemesinin nedeni çevre konularının doğasından kaynaklanmaktadır. Tükendiklerinde biz olmayacaksa neden fosil yakıtların bitmesinden endişelenelim? Baş etmesi gereken nesiller daha doğmamışsa neden nükleer atıkların birikmesini düşünelim? Bu türden sorular insan oğlunun kendi neslinin devamı konusunda geleceğe bakmayı gerektirmektedir. Bu

nedenle ekolojistler de insan türünü bir bütün olarak, mevcut nesil ve gelecek nesil, yaşayanlar ve doğacak olanlar arasında ayırım yapmadan ele almaktadırlar (Heywood, 2007: 337). Çevre etiği son yıllarda etik felsefenin bir alt disiplini olarak ortaya çıkan yeni bir disiplindir. Çevre etiğinde, çevresel etkinliklerde, insanların yarattığı kirliliğin, kaynakların ve tüketimlerinin diğer insanlara olan etkilerinin bilinçli bir şekilde ele alınması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Callicott, 2005: 68). Bu durum çevresel etkinliklerde sorumluluğu gerekli kılmaktadır. Son yıllara kadar gelecek nesillere ve doğaya olan sorumluluklar konusuna çok az önem atfedilmiştir. Bireylerin kendi nesillerinin geleceği için kaygılanmaları kendi sorumluluklarını da kabul ettiklerinin bir göstergesidir (Gower, 1992: 11). Önemli olan bu sorumlulukların etki alanının genişletilmesi ve uluslar arası alanda eşit ve adil bir sorumluluğun tüm ülkeler düzeyinde paylaşılmasıdır.

Çevrenin bozulması ve çevre sorunları önceleri sadece gelişmiş ülkelerin sorunu, endüstriyel servetin bir yan ürünü gibi görünürken, günümüzde gelişmekte olan ülkelerin de yaşamını sürdürmesi sorunu hâline gelmiştir. En yoksul ülkelerin çoğu, ekolojik ve ekonomik inişin helezonu içinde kapana kısılmış bulunmaktadır. Zengin ve yoksul ülkeler arasındaki büyüyen uçurumu daraltmak konusunda olumlu bir adım görülememektedir (TÇSV, 1987: 17). **2001 Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü İnsanî Gelişme Raporu**, kuzey ve güney/doğu arasındaki var olan gelir uçurumunun doğruluğunu kanıtlamaktadır. Buna göre dünya nüfusunun en zengin 5'te 1'lik dilimi en fakir 5'te 1'lik diliminden 73 kat daha fazla gelir elde etmektedir. Bu oran 1990'da 60 kat olarak tespit edilmiştir (Göll ve Lafond, 2002: 318-319).

Çevre sorunlarının sebepleri olarak, ekolojik dünya görüşüne yakın olan düşünürler, sorunu genellikle batı düşüncesindeki zihni-entelektüel dönüşümün sebep olduğu gelişmeler olarak açıklarken, bazıları sorunun sebebini, sanayileşme ve kentleşme süreci olarak görmektedirler (Görmez, 2003: 17). Çevre sorunlarının ortaya çıkışında gelişmiş ülkeler başat rolü oynamakla birlikte, gelişmekte olan ülkeler de çevre sorunlarının giderek önemli bir boyutunu oluşturur hale gelmektedir. Kırsal bölgeler artan çiftçi sayısının ve topraksızların baskısıyla karşı karşıya gelmekte, şehirler insanlarla, otomobillerle, fabrikalarla dolmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, gezegenin ekolojik kapitalinin büyük kısmını sanayileşmiş ülkelerin tüketmiş olduğu bir dünyada yaşamak durumunda kalmaktadırlar. Gezegenin de asıl çevre sorunu bu eşitsizlik olmaktadır. Bu eşitsizlik aynı zamanda dünyanın esas gelişme sorununu da oluşturmaktadır (TÇSV, 1987: 28).

Çevrenin bozulması sürecinin günümüzde algılanışının öneminin artmasında da büyük ilerlemeler kaydedilmektedir. Önceleri küçük ölçekli coğrafyalar çerçevesinde algılanabilen ve çözümlenmeye çalışılan çevre yıkımlarının günümüzde hiç de öyle olmadığı ortaya çıkmaktadır. Büyük gelişme gösteren temel bilimler ve bu sayede yerkürenin dışarıdan ve bir bütün hâlinde algılanabilmesi, bütünlük büyük bir ekosistem karşısında olduğumuzu

göstermektedir. Ayrıca insanoğlunun varlığını ve konforunu tehdit eden çevresel değişimlerin, yani küresel ısınma, kirlenme, meraların ve ormanların yıkıma uğraması, iklim bozulması gibi olguların nedeninin insanoğlu olduğu, dolayısıyla yürürlükteki kültürler ve değerler olduğu bilincine ulaşılmıştır (Geray, 1999: 39).

Bütün bunlar artık bir reform yapılmasının zorunluluk hâline geldiğini, hatta bundan önce, halen gezegenin etkilenmekte olan global değişimlerin birbirleriyle irtibatlı olduğunun daha iyi anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. İnsanoğlu, hem yeryüzünün termodinamik açıdan kapalı bir sistem olduğunu kabul etmek hem de çeşitli beşerî faaliyetlerinin (demografik, ekonomik, sosyal) yaratmış bulunduğu bağlantıları kavramak zorundadır. Hem nüfus patlamasından hem de insanoğlunun daha yüksek yaşam standartlarına ulaşmak için gösterdiği çabalardan dolayı, şu anda ekosistem dayanabileceğinden daha fazla baskıya maruz bırakılmaktadır (Kennedy, 1999: 146). Geçici çözümlerle sorunları ortadan kaldırmak ise olası görünmemektedir.

Stockholm Konferansı ve Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Ortaya Çıkışı

1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı, Birleşmiş Milletlerin organizasyonu ile dünya ülkeleri temsilcilerini sorunları tartışmak, kısa ve uzun vadeli önlemleri saptamak ve sorunları anlaşılabilir hale getirmek için konuya ilk defa el koyan tarihî bir köşe taşı oluşturmuştur (Sönmez, 1995: 194). Konferans bildirgesi, çevrenin korunması ve geliştirilmesi düşüncesini tüm insanlara benimsetecek, bu konuda onlara yol gösterecek olan sürekli karar ve görüşleri içermektedir. Böylece çevre sorunlarının evrenselliği kabul edilmiş ve “tek bir dünyamız var” sloganı da hafızalara yerleşmiştir (Keleş ve Hamamcı, 1997: 17).

Rio Konferansı'nın temelleri de Stockholm'deki ilk küresel çevre toplantısı olan ve 113 ülkeyi bir araya getiren, “İnsan ve Çevresi Stockholm Konferansı”na dayanmaktadır. Bu belgenin birinci maddesine göre; “İnsanlar onurlu ve iyi bir yaşama olanak verecek kalitede bir çevreden, elverişli yaşam koşulları, eşitlik ve özgürlük temel haklarına sahiptirler.” denmektedir. Bu belge çevre hakkını insan merkezli ele alarak eşitlik ve özgürlük gibi klasik nitelikli haklara bağlamıştır (Yıldırım vd., 2000: 107).

Dünyada çevre konusunda temel kaynaklardan ilkinin oluşturduğu konferansın deklarasyonu daha sonraki ulusal ve uluslararası çalışmalara bir hareket noktası oluşturması ve yol gösterici ışık tutucu olması açısından özel bir önem taşımaktadır. Dünyada yaşam ortamı konusunu bu denli geniş ve küresel düzeyde inceleyen, irdeleyen konferansın **Sonuç Bildirgesi** incelendiğinde özetle şu özellikleri ortaya çıkmaktadır (Sönmez, 1995: 194-195):

1. Konferans, yaşam ortamı (habitat)nın önemini global düzeyde görebilmiş ve sorunlarını dünyamızın geleceği açısından ayrıntılı olarak irdelemiştir.

2. Dünya ülkelerini uyarıcı nitelikte etkileşim yaratmış, sorunun bir dünya sorunu olduğunu vurgulamıştır.

3. Konferans ve sonuç deklarasyonu, Birleşmiş Milletlerin ve ülkelerin benimseyip takip edecekleri stratejilere rehber nitelikte öneriler getirmiştir.

4. Tüm ülkelerin, artan nüfus, sanayileşme ve kentleşme vb. olgular karşısında çevrenin korunmasına, yaşam ortamının tahrip edilmesine dönük olarak sorumluluklarına işaret etmiş ve tüm hükümetleri ve bireyleri sorunun dünya için önemini görmeye ve benimsemeye davet etmiştir.

Stockholm Konferansı'nda Kuzey ülkeleri endüstriyel kirlenme, çevre koruma, nüfus artışına dikkati çekerken, güney ülkeleri ise daha çok kalkınma ile ilgili endişelerini dile getirmişler ve ekonomik büyüme ve endüstrileşmenin faydalarının fakir ülkelere katkısının olmadığını belirtmişlerdir. Küresel çevre sorunlarının çözümünde sorumluluğun da eşit paylaşılması gerektiğini belirtmektedirler. Birçok Güney ülke delegesi, küresel kapitalizmin yoksulluğun temel nedeni olduğunu "yoksulluğun kirliliği" deyimıyla ifade etmişlerdir. Küresel ekonomik reformların kirlenen yoksulluğun çözümüne yardım edeceğini de deklare etmişlerdir (Dauvergne, 2005: 376).

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun bu raporla getirdiği en anlamlı ve kalıcı ilke "sürdürülebilir kalkınma" ilkesidir. "Sürdürülebilirlik" kavramı mekânsal örgütlenmenin bütün düzeylerinde çevresel politikaların geliştirilmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Sürdürülebilirlik hem uzun dönemli hem de kapsamlı politika amaçlarının ve de gerçekte eşitliğin bir unsuru olarak yorumlanmaktadır (Patterson ve Theobald, 1995: 773). Komisyon başkanı bu ilke ile ilgili: "Sürdürülebilir kalkınma yollarını bulma zorunluluğu da çok taraflı çözümleri, yeniden yapılandırılacak uluslar arası bir ekonomik iş birliği sistemini aramanın dürtüsü, hatta en başta gelen şartı olmalıdır. Bu sorunlar ulusal egemenlik bölümlerini de ekonomik kazanç amacına dönük sorunları ve stratejileri de, birbirinden ayrı düşünülen bilim disiplinlerini de birleştirecek güçtedir." (Sönmez, 1995: 196) ifadesini kullanmıştır.

Rio Konferansı: Küresel Çevre Sorunlarına Çözüm Arayışları ve Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Gelişimi

Rio Konferansı'nda ele alınan konulara kısaca bakıldığında 5 temel konu görülmektedir. Bunlar; **İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Rio Deklarasyonu ve Gündem 21**'dir. 1992'de yapılan Dünya Zirvesi, önümüzdeki dönemi, "Sürdürülebilir Kalkınma Çağı" olarak adlandırmıştır. Böylece, bu kavram çevresel literatürden ön sayfaya, oradan da hükümetlerin ve uluslar arası kuruluşların dağarcığına inmiştir. Burada önemli olan bir nokta, Rio Konferansının sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşabilmesi için yeni bir küresel ortaklık gereksinimine değinmesiydi (French, 1995: 219). Rio Deklarasyonu, geniş ölçekli politik ilkeler ve toplumsal adalet ve ekolojik sürdürülebilirlik için bir rehber ortaya koymuştur. Gündem 21 uygulamalarıyla

bu prensiplerin ve politikaların yaşama geçirilmesine çalışılmaktadır. Rio Konferansı'nda "ekolojik olarak sürdürülebilir gelişme" çevresel etik kavramının yeniden gündeme gelmesinde çatışan taleplere ve çıkarlara öncülük ederek ortaya çıkmıştır (Low, 1999: 1-2).

Çevre ve Kalkınma Üzerine Rio Deklarasyonu, uzun vadeli ekonomik kalkınmanın tek çaresinin ancak çevrenin korunması ile bağdaştırılarak mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu ise ülkelerin; hükümetlerini, halklarını ve toplumun anahtar kesimlerini içine alarak, yeni ve eşitliğe dayanan küresel bir ortaklık meydana getirmeleri hâlinde gerçekleşecektir. Ülkeler, küresel çevre ve kalkınma sistemlerinin bütünlüğünü koruyacak uluslararası anlaşmalar meydana getirmelidirler.

Rio Konferansı'nda sosyal ve ekonomik boyutlarla ilgili konularda daha çok ekonomik kalkınma ve uluslar arası ekonomik ilişkiler üzerinde durulmuştur. Bunun içinde Rio'da gelişme yolundaki ülkelerde sürekli ve dengeli kalkınmanın hızlandırılması için uluslar arası iş birliğine gidilmesinin gereğinden, ticaret ve çevrenin birbirini destekleyici hâle getirilmesinden, gelişme yolundaki ülkelerde finansman temininden, sürekli ve dengeli kalkınma ile uyumlu ekonomik politikaların desteklenmesinden söz edilmektedir. Konferans'ta çevre sorunlarının en büyük kaynağı olarak yoksulluk görülmektedir. Yoksulluğa karşı geliştirilen programların amacı, insanların sürdürülebilir olarak daha iyi bir şekilde hayatlarını kazanmalarını sağlamaktır. Yoksul insan, yabancı yardımlara ve gıda sevkiyatına bağlı olarak kalmak yerine, kendi kendine yeten bir duruma gelmelidir (Keating, 1993: 23).

Gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda yoksulluğun, entegre kalkınma çabalarıyla azaltılamayacağı, ortadan kaldırılamayacağı görülmüştür. Sanayileşmiş ülkelerdeki yapısal yoksulluk da, günümüzdeki ekonomik modelin, dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen demografik değişikliklerle başa çıkabilecek bir model olmadığını anlamaya katkıda bulunmaktadır. BM tahminlerine göre, 1970 yılında dünyada 944 milyon kişi, salt yoksulluk koşullarında yaşamaktaydı. 1985'te bu rakam, 1.156 milyara çıkmıştı. 1994 yılı geldiğinde BM Kalkınma Programı, bu rakamı 1.3 milyar olarak belirledi. Bu milyonlar yalnızca birer rakamdan ibaret olmamakta, bireylerin her birinin kendi umutları, korkuları, özsaygı ve acı ve saygılardan kurtulmada da eşit hakları bulunmamaktadır. Rakamlar, dünyadaki sefaletin, otuz yıllık kalkınma çabalarına rağmen azalmadığını göstermektedir. Tam tersine yoksulluk giderek artmaktadır (TÇV, 1997: 36-37).

Çerçeve İklim Değişikliği Sözleşmesi, sorumluluk ilkesinin Stockholm'deki klasik biçiminin yok oluşunu göstermektedir. Çünkü **Sözleşme**'de "iklim değişikliğine yönelik uluslararası iş birliğinde devletlerin egemenliği ilkesi" deyimi sözleşmede gelişmiş ilkelerin egemenliğine vurgu yapmaktadır (Pallemaerts, 1997: 619). **İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi** günümüzde çevre korumaya yönelik bir sözleşme olmaktan öteye geçmiş ve

küresel bir eyleme dönüşmüştür. Türkiye açısından sözleşmenin dışında kalırsa bile gelecekte sözleşmeye dayandırılması olası yaptırımlardan ülke olarak etkilenme olasılığı göz ardı edilmemelidir (Ulueren, 2001: 48).

Konferansa biyolojik çeşitlilik ile ilgili olarak, dünyanın biyolojik çeşitliliği korumak ve eşit bir şekilde sürdürülebilir kullanımını gerçekleştirmek zorunda olduğu belirtilmektedir. Sürdürülebilir kullanım, uzun vadede biyolojik çeşitliliğin azalmasına sebep olmayacak şekilde ve oranda kullanım anlamına gelmektedir. Bunun için tüm ülkelerin plan, program ve stratejiler geliştirmesi gereğinden söz edilmektedir. Ancak, **Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi**'ne taraf olan ülkelerin sözleşmenin çerçevesi dışında sorumluluk ilkesiyle bir dereceye kadar yükümlü olabilecekleri çok tartışmalıdır.

Rio Konferansı'nda Ortaya Çıkan Gündem 21 Uygulamalarının Kalkınma ve Etik Açısından Önemi

Gündem 21, 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar uzanan dönemde ve devamında çevre ve ekonomiyi etkileyen tüm alanlarda hükümetlerin, kalkınma örgütlerinin, Birleşmiş Milletler kuruluşlarının ve bağımsız sektörlerin yapması gereken faaliyetleri tanımlayan bir eylem planıdır. Bir diğer deyişle **Gündem 21, Rio Deklarasyonu**'nda yer alan ilkelerin uygulama belgesidir. Konferans Genel Sekreteri Maurica Strong, **Gündem 21**'i şöyle tanımlamıştır: “Bugüne kadar kelime kelime hükümetler tarafından geliştirilen ve kabul görmüş en geniş kapsamlı uluslar arası programdır” (T.C. Çevre Bakanlığı, 1995: 14).

Gündem 21'in temel felsefesi, sürdürülebilir kalkınma amacına ulaşılabilmesi için toplumsal uzlaşmanın zorunlu olduğudur. Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör, uluslararası topluluk ve merkezî yönetimler vazgeçilmez ortaklar olarak nitelendirilmektedir. Bu ise çok ortaklı yönetim yani yönetişim anlayışını gündeme getirmektedir. Bu anlayışın temelinde yatan amacın ise, uluslar arası sermayenin akışını güvence altına alacak koşulları yaratmak (Mengi ve Algan, 2003: 164) olduğu ifade edilmektedir.

Gündem 21 “sürdürülebilir gelişme” hedefini gerçekleştirmenin vazgeçilmez yöntemi olarak global ortaklık kavramını gündeme getirmektedir. **Gündem 21**'i kabulünde, az gelişmiş ülkelerin kalkınma ve gelişmeleri uğruna, dünyanın daha da kirlenmesine yol açacak uygulamalarının, sanayileşmiş ülkelere engellenme isteği yatmaktadır. Gelişmiş ülkelere, kendilerinin yaptığı hatayı tekrar etmemeleri, çevrenin daha az tahribini sağlayacak önlemler alabilmeleri için yoksul ülkelere, daha fazla mali destek oluşturulması ve kirlenmeyi önleyici teknolojilerin kullanılması **Gündem 21**'in genel hedefi olarak tanımlanmaktadır (Göktürk ve Kavili, 2000; 239). **Gündem 21 Eylem Programı**, hükümetlere, Birleşmiş Milletler Örgütlerine, ekonomik gelişme kurumlarına, sivil toplum kuruluşlarına ve çevre üzerinde etkili olabilecek her kişi ya da kuruluşa sorumluluk yüklemektedir. Sadece belediyelerin çevre ile ilgili çalışmalarını değil, aynı sorumluluğu yüklenmiş olan tüm sivil sektörlerle ilişkin çözümlenmeleri de içermektedir. **Gündem 21** her ülkedeki yerel

yetkililere “kendi kitleleriyle bir danışma sürecine girmeleri ve kendi toplulukları adına yerel **Gündem 21** üzerinde bir uzlaşmaya varmaları için” çağrı yapmaktadır (Göymen, 1999: 77).

Rio Zirvesi’nde **Gündem 21**’in ulusal düzeyde uygulanabilmesi için kapasite geliştirme görevi, BM Kalkınma Programı’na tevdi edilmiştir. Bu görevi yerine getirmek üzere, BMKP bünyesinde “**Kapasite 21**” programı başlatılmıştır. **Kapasite 21**, gelişmekte olan ülkelerle geçiş ekonomisine sahip ülkelerin **Gündem 21**’i ulusal düzeyde uygulamaları için yetenek geliştirmelerine yardımcı olmak üzere kurulmuş bir “Vakıf Fonu” dur. “Büyük bir görev için küçük bir girişim” konumundaki **Kapasite 21**, Rio Konferansı’ndan bu yana 75’ten fazla ülkede uygulanmış ve bu amaçla 85 milyon ABD doları tutarında bir harcama yapılmıştır (Arar, 2002: 15-16).

Rio Konferansı’nın Çevre Kalkınma İlişkisi ve Etik Açısından Değerlendirilmesi

a. Rio Konferansı’nın Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi

1992’de Rio’da yapılan Konferans’tan 2002’deki Johannesburg’daki Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’ne kadar geçen sürede birçok gelişme kaydedilmiş, ancak Rio Konferansı’nın bekleneni veremediği ifade edilebilir. Konferans daha çok gelişmiş ülkelerin egemenliğinde olmuştur. Dünya’ya en çok zararı veren sanayileşmiş ülkeler, doğaya yapılan tahribatta kendilerini, gelişmekte olan ülkelerle eşit tutmaya çalışmışlardır.

Rio Bildirisi’nin 1. Maddesi’ne göre; “insanlar, sürekli ve dengeli kalkınmanın merkezindedirler. Doğa ile uyum içerisinde, sağlıklı ve verimli bir biçimde yaşama hakları vardır.” ancak sürekli ve dengeli kalkınmayla sağlıklı ve verimli yaşama hakkının birlikte ele alınması, çevre hakkı açısından belirsiz kalmıştır. Dengeli de olsa, sürekli kalkınma, çevreyi sürekli tehdit edecektir. Rio Konferansı bu belirsizliğinden başka, yaptırım mekanizmalarından da yoksundur. Bağlayıcı hükümler de getirmemiştir. Buna ek olarak, gelişmiş ülkeler, çevre koruması ve maliyetini, Güneye yüklemeye çalışmışlardır (Gökdayı, 1997: 31).

Rio Konferansı, “sürdürülebilir gelişme” kavramına vurgu yapmaktadır. Ancak, sürdürülebilir kalkınmada ekolojik ve İnsanî boyutu birbirinden ayırmak metodolojik açıdan gerçekçi değildir. “Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı”, denildiğinde, anlatılmak istenen iki ölçüte göre yapılmış tanımlamalardır. Birincisi, “yenilenebilir kaynakların kullanımı bu kaynakların kendilerini yeniden üretme hızını aşacak biçimde olmaması”, ikincisi ise, “yenilenmesi mümkün olmayan kaynakların kullanımı, eğer varsa, bu kaynakların yerini tutacak yenilenebilir kaynakların yaratabilme hızını aşacak biçimde olmaması”dır. Bu tür tanımların ortak yönünde şu olgu görülmektedir. Bunların uygulamaya, pratiğe aktarılması zor görünmektedir. Bu tanımlar çok

genel ve basit tanımlamalardır. Örneğin, doğal kaynaklardan neyin anlaşılması gerektiği, sürdürülebilirliğin belirli bir mekânda nasıl gerçekleştirilebileceği ve “sürdürülebilirlik” kavramının tam olarak ne anlama geldiği, genellikle ihmal edilmektedir (Saltık, 1998: 28).

Kalkınma ve sürdürülebilirlik arasında da çelişkilerin olduğu kabul edilmektedir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde çevre sorunları yoksulluk kaynaklıdır. Çevresel bozulma olarak adlandırabileceğimiz, su-toprak kalitesinde bozulma, kentsel ve endüstriyel çöplerin toplanamaması, kötü yaşam koşulları az gelişmiş ülkelerde milyonlarca insanı etkilemektedir. Çevresel bozulmaya yoksulluk yol açmaktadır. Kısa dönemde, yaşamak için kaynakların tüketilmesi gerekmektedir. Çevre sorunlarının birbirleriyle ilişkili doğası çevresel nitelikteki bu sorunların tüm dünyada etkili olacağını göstermektedir. Ancak yoksul ülkeler daha çok zarar göreceklerdir (Aslanoğlu, 1994: 41-42).

Dünya kapitalist sisteminin bütünü için “sürdürülebilir kalkınma” kavramının geçerli olmayacağı da ifade edilmektedir. Üretim büyümesi ve pazar koşullarının sürmesi, dünyanın tek bir ekolojik sistem olarak değerlendirilmesini imkânsızlaştırmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde kalkınma ve doğal kaynaklar arasındaki paradoks belirgin bir şekilde sürmektedir. Bu açıdan sürdürülebilir kalkınmaya yönelik az gelişmiş ülke kaynaklı eleştirilerin arttığı görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, Meksika’da toplanan Latin Amerika temsilcileri tarafından sanayileşmiş ülkelerin kültürel ve ekonomik bakış açılarını yansıttığı için eleştirilmiştir (Aslanoğlu, 1994: 42).

Rio’da üzerinde durulan küresel ortaklık politik isteksizlik nedeniyle çökmektedir. Rio’dan önce ve sonra 170’den fazla çevre ile ilgili anlaşma imzalanmıştır. Bazı anlaşmaların başarılı olmasına karşın çoğu, yerel politikalarda gereken değişimleri başlatamamıştır. Çok sık olarak çevre sözleşmeleri muğlak anlatımları nedeniyle tarafları gerçek yükümlülükler altına sokamamaktadır. Anlaşmalara uygunluğun izlenmesi ise gelişigüzel olarak yapılmakta ve ihlal edenler belirlense bile, yaptırımlar ender olarak uygulanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler sanayileşmiş ülkelerin finansal ve teknolojik yardım sözlerinin yerine getirilmemesi nedeniyle uluslar arası anlaşmalara uymakta engellerle karşılaşmaktadırlar (French, 1995: 222).

Rio Konferansı’nda insan bir kalkınma nesnesi olarak görülmektedir. İnsanlar, belli hakları ve yükümlülükleri olan nesnelere olarak görülmemektedirler. **Rio Bildirgesi**, insan varlığına, doğayla uyumlu sağlıklı yaşam hakkını tanımaktaysa da, bu hakka üretim yönelimli mantığın bakış açısına göre yer vermiştir. Rio Bildirgesi’nin kalkınma hakkını bir insan hakkı mı? yoksa devletlerin bir hakkı mı? olarak gördüğü konusunda belirsizlik vardır. Rio Bildirgesi, kalkınma hakkı ile şimdiki ve gelecek kuşakların gereksinimleri arasında bir bağ kurar, ama bireysel insan hakları ve gereksinimleri ile doğrudan ilgilenmemektedir. Bu açıdan Rio’nun hükümleri insan hakları yönünden Stockholm’dekinden bir adım daha geridedir

(Pallemaerts, 1997: 622-623). Rio Konferansından sonra geçen 10 yıla bakıldığında başarısız olduğu görülmektedir. Geçen 10 yılda, küresel bir toplum olarak daha fazla enerji tüketimi, biyolojik çeşitliliğin daha çok kaybolması, daha tüketime meyilli davranış pratikleri, gelir ve servetin dağılımında daha fazla eşitsizlik göze çarpan belirgin gelişmelerdendir (Glass, 2002: 97).

b. Rio Konferansı'nın Çevre ve Etik İlişkisi Açısından Değerlendirilmesi

Çevre sorunlarına çözüm bulmada insanı ve onun sahip olduğu değerleri göz ardı ederek başarılı olunması mümkün değildir. İnsanların ve toplumların bilinçlendirilmesi, bir çevre bilincine sahip olmaları doğayla uyumlu bir yaşam için vazgeçilmez öneme sahiptir. Bu açıdan bireylerde ve insanlarda bir çevre etiğinin oluşturulması da gerekmektedir.

Evrensel bir etik anlayışı, bireyin toplumsal, siyasal, ekonomik, ekolojik çevresiyle uyum içinde yaşamasının gereklerini düzenler. Etiğin temel işlevi, ortak yaşamı kuracak uyumlu davranışlara yol göstermektir. Yaşam çevresini ve niteliğini geliştirmek yönünde, tüm varlıkları etkileyen her durum, koşul ve eylem, etik alan içinde sayılmaktadır (Ertan, 1998: 127). Rio Konferansı'nın insan merkezli bir çevre anlayışını ele aldığı görülmektedir. Çevre konusunda ve giderek her alandaki bütün olumsuz gelişmelerin kaynağı olma noktasında görülmeye başlanan "her şeye karşın kalkınma anlayışı, yeryüzündeki biyolojik ve genetik zenginliği tehdit altına sokmaktadır". Küresel çevre sorunlarının yaşamı tehdit eder noktaya geldiği yüzyılımızda, bireylerin çevre sorunlarının önemini kavraması ve bu sorunları ortadan kaldırmak üzere önlemler alma bilincine erişmesi sorumluluk ve etik anlayışlarla donanmalarına bağlı bulunmaktadır (Ertan, 1998: 131-132).

Çevre etiğinin, yoksulluk sorununa çözüm bulunmadıkça oluşturulması mümkün görünmemektedir. Rio Konferansı'nda da çevre yıkımının en önemli nedeni olarak yoksulluk ve özellikle kırsal yoksulluk gösterilmiştir. Bölüşümdeki bozulma doğal kaynakların tahribine, aşırı göçlere, bazı kentlerde aşırı yığılmalara, kent çevrelerinin yıkımına neden olmaktadır. Bunlar kadar önemli olan bir sonuç da kent ve köy kültürünün çürümesi, kırdan ve kentte toplumsal dayanıklılığın ortadan kalkması olmaktadır (Geray, 1999: 41).

Çevre etiği, bir bütün olarak hem kapitalizmin hem de sosyalizmin alternatifi sayılabilecek yeni bir ideolojinin etiği olarak görülmelidir. Dolayısıyla böyle bir etik, ekonomik büyümeye bağımlılığı, endüstriyalizmi, doğaya hâkimiyeti, kısa dönemli mekanik yaklaşımı, maddeye bağımlı etik anlayışı, artık değer en iyilenmesini olabildiğince dışlayan bir etik olmalıdır. Çevre etiği normlarının yerkürenin sadece belli kesimlerinde uygulanmasının bu ülkelerin zararına sonuç vereceği ve dünya ölçeğindeki paylaşımı daha da bozacağı açıktır. Bu nedenle ülkelerin ortaklaşa çalışması ile belirlenecek normların tüm dünyanın katılımı ile yaşama geçirilmesi zorunludur (Geray, 1999: 41-42).

Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi

Rio+10 olarak ifade edilen Johannesburg Zirve'nin, 1972 yılında Stockholm'de yapılan çevre konferansına kadar giden bir geçmişi bulunmaktadır. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan Brundtland Raporu'nda sürdürülebilir kalkınmanın tanımı yapılmış ve bu tanım o günden itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi kendiliğinden tek başına bir anlam ifade eden bir toplantı değildir; 1992 yılından beri devam etmekte olan sürecin ulaştığı bir noktadır. Ancak, 2002 yılında gerçekleştirilen bu toplantı sürdürülebilir kalkınmayı dünyanın önemli bir gündem maddesi yapmak çabalarında kesinlikle bir son da değildir süreç devam edecektir (Kavas ve Sezer, 2002: 1). Hükümetler Rio Konferansı'nda, en çok çevre ve kalkınma arasındaki dengenin gözetilmesiyle gelecekte temel gereksinimlerin, herkes için daha iyi standartların, daha iyi korunmuş bir eko sistem ve daha güvenli bir geleceğin sağlanabileceği konusunda anlaşmışlardır. Yıllar boyunca sadece üst düzeyde alınan kararlarla yürütülen politikaların uygulayıcılar tarafından sahiplenilmediği görüldüğünden, gerek karar alma mekanizmasında, gerekse uygulamada katılımcılığa önem verilmiştir (Kavas ve Sezer, 2002: 2).

2 Eylül 2002 tarihindeki en üst düzeyli bölümün açılışında, G. Afrika Cumhurbaşkanı Mbeki tarafından kullanılan "küresel ayrımcılık" ifadesiyle, küreselleşen dünyada refahın eşit olarak paylaşılmadığının kuzey ve güney ayrımının devam ettiğinin, endüstrileşmiş ve fakir ülkelerin sorunlara farklı bakış açılarının bulunduğu altı çizilmiştir. Zirve sonunda iki temel belge ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri "uygulama planı" diğeri ise siyasi iradenin yansıtıldığı "siyasi bildirge"dir.

a. Johannesburg Zirvesi'nin Uygulama Planı'nın Hedefleri

Uygulama planı metninin oluşmasında en yoğun tartışmalar G-77 Grubu, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında geçmiştir. Uygulama Planı'nda uzlaşma sağlanamayan konular genellikle gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında olmuştur. Bu noktada ön plana çıkan kavramlar arasında "Ortak Fakat Farklılaştırılmış Sorumluluklar" ve "Tedbir Alıcı Yaklaşım İlkesi" bulunmaktadır. Uygulama Planı'ndaki bölümler arasında ise en tartışmalı konular; yönetim, ticaret, finansman ve enerji olarak ifade edilebilir. Özellikle kesin hedef ve somut taahhütlerde gelişmekte olan ülkelerle Amerika Birleşik Devletleri arasında çok ciddi anlaşmazlıklar yaşanmıştır (Kavas ve Sezer, 2002: 23).

Öz olarak, Zirve'nin Uygulama Planı, Rio Konferansı'nda kabul edilen **Gündem 21**'in ve sürdürülebilir kalkınmanın daha kapsamlı bir yaklaşımla uygulanması için oluşturulan bir plan niteliğindedir. Sürdürülebilir kalkınma için önemli unsurlar ön plana çıkartılmış, yetersiz de bulunsa kesin tarihleri olan hedefler belirtilmiş ve ortak taahhütlerde bulunulmuştur. Özellikle, yoksullukla

mücadele, su, enerji, balıkçılık, sağlık ve kapasite geliştirme gibi konularda hükümetler taahhütler altına girmişlerdir (Kavas ve Sezer, 2002: 23).

Zirve sırasında üzerinde önemli durulan konulardan doğal kaynakların korunmasında ekosistem yaklaşımı ile yenilenebilir enerji kaynakları, ülkemiz için de önem taşımaktadır. Ekosistem yaklaşımı toprak, su ve kaynakların bütüncül bir yönetimle ele alınmasını gündeme getirmektedir. Ekosistem yaklaşımı özellikle Avrupa Birliği tarafından benimsenmektedir. Ülkemiz açısından, su ve toprak kaynaklarına dayalı kalkınma projelerinin ekosistemleri en az etkileyecek şekilde gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Bu anlayışla, **Uygulama Planı'nın 23. Maddesi**'nde doğal kaynakların korunması açısından ekosistemin korunmasının yeterli görüldüğü, ayrıca ekosistem yaklaşımının **Plan**'a dâhil edilmesine gerek olmadığı heyetimizce ileri sürülmüş ve G-77'lerin de desteğiyle bu maddede ekosistem yaklaşımına yer verilmemiştir (Ağca, 2002: 36).

Uygulama Planı'nın en zor uzlaşılan konusu "Yenilenebilir Enerji" olmuştur. AB, Kanada, Norveç, İsviçre, Yeni Zelanda, ve Avustralya, yenilenebilir enerji kaynaklarının küresel düzeydeki tüketim oranının 2010 yılına kadar % 15'e çıkarılması için çok ısrarlı bir tutum izlemişlerdir. Buna karşılık G-77 ve Çin bu hedeflerin gelişme yolundaki ülkelerin maddi imkânsızlıkları nedeniyle gerçekçi olmadığını ileri sürmüş, tarih verilmemesi ve küresel oranının çıkarılması için ısrarlı olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin enerji konusunda alt grupta ve ana komitedeki görüşmelerde aktif bir rol almaması oldukça dikkat çekmiştir (Ağca, 2002: 24).

Türkiye, Zirve'nin belirlemiş olduğu kategorilerde çok ayrıntılı raporlar hazırlayıp sunmuştur. Raporda günümüz "sürdürülebilir kalkınma" yaklaşımının mevcut ekonomik, toplumsal ve çevre koruma perspektiflerini bütünleştirmenin ötesine geçtiği açıkça görülmektedir. Bu açıdan sürdürülebilir kalkınma, parçalı yaklaşımı bir yana bırakan ve bütüncül değişimi öneren bir alternatif politika olarak düşünülmelidir. Sürdürülebilir kalkınma, insan-canlı ve cansız çevre olmak üzere üç temel yapıyı birleştiren bir bütüncül anlayışı yansıtmaktadır (<http://www.cevre.gov.tr/ulusalraporSonuc.htm>). Bu açıdan bakıldığında, çevre merkezci bir etiğin benimsendiği söylenebilir. Çevre merkezci yaklaşımda cansız varlıklar olduğu gibi, bütün canlı varlıklar ve insan da etik ilgi alanı içindedir (Keleş ve Ertan, 2002: 197). Bu anlamda çevre merkezci etik anlayışı, diğer etik anlayışlarına göre en geniş kapsamlı olanıdır. Bu yaklaşımda, insanın evrim sürecindeki gerçek yerinin küçümsendiği ifade edilmektedir (Keleş ve Ertan, 2002: 197). Ancak ulusal raporda çevreye duyarlı ve bütüncü bir anlayışın yansıtıldığı buna karşılık insana yönelik yaklaşım ve değerlendirmelere daha az yer verildiği ifade edilebilir. Özellikle yoksulluk, gelir dağılımı, işsizliğin çözümü konularında somut öneriler bulunmamaktadır.

Türkiye'nin son 10 yılda sürdürülebilir kalkınma anlayışını büyük ölçüde benimsediği ve bu anlayışı kalkınma planlarının bir parçası hâline getirdiği de

ifade edilebilir. Türkiye'nin son 10 yılı bileşenlerinin her biri için değerlendirildiğinde; ekonomik açıdan, sürekli oluşan krizler ve istikrarsızlık; çevre açısından altyapı yetersizlikleri toplumsal açıdan ise, kurumsal ve toplumsal sorumluluk girişimlerini geliştirme ihtiyacı, adil rekabet konusundaki eksiklikler ve genç nüfusun eğitimindeki yetersizlikler temel sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak uluslararası çevre ve kalite standartlarına uyma yeteneğinde gelişmelerin olduğu belirtilebilir.

b. Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nin Çevre Kalkınma ve Etik Açısından Değerlendirilmesi

Johannesburg'da yapılan zirve Rio Konferansı'nda belirlenmiş olan temel hedeflerin izlenmesi için yapılmış bir dünya zirvesidir. Rio'dan farklı olarak Johannesburg'da Zirve'ye daha çok farklı aktörlerin katılımı sağlanmıştır. Bu katılım sadece resmi düzeylerde değildir, bütün sivil toplum örgütleri, iş dünyası, farklı toplumsal gruplar, zirvenin çıktılarının oluşmasında etkili olmuşlardır. Johannesburg Zirvesi, konuları çok geniş bir şekilde ele almış ve sorunların kökenine bu nedenle inememiştir. Ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve ekolojik bütün sorunlara değinmeye çalışmıştır. Bu nedenle önerileri yüzeysel kalmıştır.

Konferans küreselleşmenin olumsuz sonuçlarına değinmesine rağmen, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik açıdan oluşan uçurumun giderilmesine yönelik somut önerileri bulunmamaktadır. Özellikle uluslararası şirketlerin ve kar amaçlı kuruluşların zirvede etkili olduğu, kendi istekleri yönünde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili kararlar almamaya çalıştıkları ifade edilebilir. Az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler tarafından egemenlik haklarının zedelendiğine, insan unsurunun göz ardı edildiğine vurgu yapılmamıştır. Rio'dan Johannesburg'a yoksulluğun daha da arttığına dikkat çekilmiş, ancak uluslararası finans kuruluşlarının ve gelişmiş ülkelerin bu noktadaki rollerinin daha da artırılması yönünde sadece temenni düzeyinde açıklamalar yapılmıştır.

Genel anlamda bakıldığında az gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınması sanki gelişmiş ülkelerin ekonomisinin sürdürülebilirliğine bir tehdit olarak görülmektedir. Kuşkusuz bu anlayış içerisinde çevresel değerlerin yok edilmekte ve ekolojik dengenin bozulması göz ardı edilmektedir. Sürekli kalkınma ve gelişme sanki sadece gelişmiş ülkelerin hakkıymış gibi görünmektedir.

Johannesburg Zirvesi'nde sürdürülebilir kalkınmanın etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için hükümetlere "ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejileri" geliştirmeleri görevi verilmiştir. Ancak bazı ülkeler stratejik yaklaşım içerisinde belirli politika öncelikleri oluşturup uygularken, bazıları aradan geçen birkaç yıldan sonra uygulamaya geçmişler bazı ülkeler ise, bu karmaşık süreç içersine hiç girmemişlerdir. Sürdürülebilir kalkınma stratejilerinde bir ülkeden diğerine bilgi transferi, kolaylaştırıcı uygulamalar ve

belirli koşullar konusunda iş birliği ve iletişim imkânları açık olsa da (Broadhag ve Taliere, 2006: 137-144) uygulama hedefleri konusunda bir politika bütünlüğü sağlanamamış bunun yanı sıra her egemen ülkenin kendi sürdürülebilir kalkınma stratejisini bağımsız bir şekilde belirleyebilmesinin zorlaştığı bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.

Özellikle Yenilenebilir Enerji Kaynakları bağlamında Avrupa Birliği, büyük barajları yenilenebilir kaynaklardan ayırma yolunda görüş belirtmiş ancak kabul edilmemiştir. Kabul edilseydi, en çok etkilenenlerden biri Türkiye olacaktı. Zirve’de bir yandan, barajları da kapsayan yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesinin ve suya erişimin önemi üzerinde durulurken, diğer yandan baraj yapımını engelleyecek olan ekosistem yaklaşımının öne çıkarılmasının bir çelişki yarattığı söylenebilir (Ağca, 2002: 37). Bir başka ilginç nokta dünya siyasetinde ve ekonomisinde belirleyici rolü olan Amerika Birleşik Devletleri’nin Konferans’ta pasif bir tutum izlemesidir. Amerika Birleşik Devletleri etik olmayan bir yaklaşım izleyerek, çıkarlarının zedelendiği konularda pasif tutum takınmıştır.

Zirve’de uygulamaya geçirecek projeler ve hedefler için belirli tarihlerin olması gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir adaletsizlik yaratmaktadır. Zirve’de alınan özellikle yenilenebilir enerjiyle ilgili konularda gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş teknolojilerinin olmaması nedeniyle zorluklarla karşılaşacakları açıktır. Zirve’de çevreye zarar vermeyecek bir kalkınmanın geliştirilmesi için birçok konu ele alınmış, ortak kararlar alınmış ve sözleşmeler imzalanmıştır. Her şeye rağmen, bu büyük Dünya Zirvesi’nin başarısı, ortaya konan hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının belirlenmesiyle mümkün olacaktır.

Küresel Konferansların Çevre Kalkınma ve Etik Açısından Genel Değerlendirmesi

1992 Rio Konferansı’yla gündeme gelen “Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı”, çevre sorunlarının dünyayı ciddi boyutta tehdit etmesinden sonra kalkınma-çevre ilişkilerinin hep bu süreçte gitmesine yol açmıştır. 1992’den 2002’ye kadar sürdürülebilir kalkınma anlayışının çevre sorunlarını önlemede çok az bir mesafe katetse de sorunları çözemediği ve hatta sorunların giderek arttığı görülmektedir.

Genel olarak sürdürülebilir kalkınmaya üç açıdan yaklaşılmaktadır: (Göll ve Lafond, 2002: 317-318) **Birincisi:** Sürdürülebilir kalkınmanın işletmelerin lehinde olduğu ve GSMH’da sürekli bir artış sağladığıdır. Bunun için oluşturulan yapılar aracılığıyla ekonomik rekabete vurgu yapılmaktadır. **İkincisi:** Katılımcı süreçleri içeren toplumsal, ekonomik ve çevresel reformlarla ilgili “Ekolojik Modernleşme”. Bu noktada sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıpları uygun bulunmamakta ancak, toplumsal yapıyı kökten değiştirecek girişimler de söz konusu olmamaktadır. **Üçüncüsü:** Sektörel reformların ötesinde “yapısal değişim” daha bütünleşmiş ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel, ekolojik ve hatta mistik boyutları gerektirmektedir. Bu strateji

kollektif düzeyde olduğu kadar, bireysel düzeyde de önemli değişimlerin gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu tür sürdürülebilir kalkınma; etkin vatandaş katılımını, demokratik sürecin işleyişinin yoğunlaşmasını gerektirmektedir.

Bütün küresel konferanslarda ortak bir anlayış olarak benimsenen sürdürülebilir kalkınma anlayışı, sadece gelişmekte olan ülkeler için önerilen bir model değil, zengini ve yoksulu ile tüm dünya devletlerinin uygulaması gereken bir anlayıştır. Gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir kalkınma; ekonomik ve sosyal gelişmelerini gerçekleştirirken çevreyi ve doğal kaynaklarını da korumayı ifade ederken; sanayileşmiş ülkeler için bugünkü gelişmişlik ve refah düzeylerini koruyabilmek, yaşam kalitesini yükseltmek için çevre değerlerine sahip çıkmak anlamına gelmektedir (Mengi ve Algan, 2003; 4-5). Stockholm, Rio ve Johannesburg konferansları karşılaştırıldığında temel kavramın sürdürülebilir kalkınma olduğu, Johannesburg'un sonuçlarının Rio'dan daha yapıcı olduğu, Stockholm ve Rio'da ekolojik bozulmaya dikkat çekilirken Johannesburg'da küresel çevrecilik fikri inşa edilmeye çalışıldığı, Rio'da yakın gelecekte ekolojik bir yıkım öngörülmezken Johannesburg'da gezegenin ekolojik yıkımının yakınlığına (Dauvergne, 2005; 380) işaret edilmiştir. Özellikle Johannesburg Zirvesi sürdürülebilir kalkınmanın sadece politik olarak çok aktörlü bir şekilde sürdürülemeyeceğini göstermiştir. Gelecek küresel konferanslarda sürdürülebilir kalkınma temel tema olarak devam edecek ancak, sürdürülebilir kalkınmanın daha ileri düzeyleri gündeme gelecektir. Örneğin; “sürdürülebilir tüketim, etik alışveriş kampanyaları, medya ve reklamlarla işleyen sürdürülebilir kalkınma eğitimi gibi. Burada amaç ise, sürdürülebilirlikte toplumsal etik ve değerler sisteminin çalışmasıdır (Steiner, 2003: 37).

Sürdürülebilir kalkınmaya az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, askeri, sosyal, kültürel ve ekolojik ilişkilerin niteliği ve şekli nedeniyle eleştiriler getirilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler için ortaya attıkları bir aldatmaca olduğu (Mengi ve Algan, 2003: 14) ifade edilmektedir. Küresel konferanslarda çevre sorunlarının çözümü için çok önemli adımların atıldığı inkar edilemez. Ancak, zirvelerde alınan kararların özellikle gelişmiş ülkeler tarafından yerine getirildiğini söylemek de pek mümkün değildir.

Çevre etiği açısından sürdürülebilir kalkınma anlayışına yapılan bir eleştiri (Mengi ve Algan, 2003: 14-15) de kavramın insan merkezli bir yaklaşıma dayandığı; böyle bir yaklaşımla çevreyi korumanın olanaklı olmayacağı yönündedir. Çevre merkezci (ecocentric) yaklaşımı savunanlara göre, insan doğa ilişkisinde doğa, sadece insanların refahına hizmet ettiği sürece ve hizmet edebilmesi için korunacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma anlayışında, şu bir gerçek olarak kabul edilmelidir ki, her ülke için standart bir sürdürülebilir kalkınmanın ilkelerini belirlemek mümkün değildir. Bu anlayış da mutlaka o ülkenin kendi özel şartlarını da göz önünde bulundurmak gereklidir. Ekolojik dengenin bozulmaması için mutlaka,

yoksulluk sorununa çözüm bulunmalı, gelişmiş ülkelerin verdikleri finansal destek sözlerinin yerine getirmeleri istenmelidir. Sürdürülebilir kalkınma için bütün ülkeler düzeyinde öncelikle endüstri, çevre, siyaset ve toplumsal çıkarları dengeleyecek bir siyasal irade ortaya konabilmelidir. Çevre konusunda sürdürülebilir bir kalkınma modeli olmazsa olmaz koşul olarak kabul ediliyorsa, bunun kısa dönemli siyasal hedefler değil, orta ve uzun döneme yayılmış bir stratejiler bütünü anlamına geldiği gerçeğine uygun hareket edilmelidir.

Çevre ve kalkınma arasında da çok karmaşık bir ilişki bulunmaktadır. Kalkınma süreci ve ortaya çıkardığı sonuçlar çevrenin ve ekolojik sistemin aleyhine işlemektedir. Çevrenin yok oluş sürecinin daha ciddi boyutlara ulaşmadan çevresel zararların gerçekçi bir değerlendirilmesinin yapılması gereklidir. Rio'daki Zirve bu gerçeğin kabullenilmesinin bir göstergesidir. İnsanlığın geleceği, temel gereksinimleri karşılamayı ve yaşam standardını yükseltmeyi vadeden kalkınma sürecinin bizzat kendisi tarafından tehlikeye sokulmaktadır. Bir ilaç olarak sunulan “sürdürülebilir kalkınma” kavramının kendisi çelişkili bir temele oturtulmuştur: bir yandan doğanın insan gereksinimleri karşısında sınırlılığını temsil ederken, diğer yandan da doğada kilitlenmiş olan insanlığın maddi gelişmesinin potansiyeli ile ilgilenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı aynı zamanda çok esnek bir kavramdır. Bu açıdan her finans kuruluşu, devlet ve örgüt bu kavramı kullanmaktadır. Kavramın en büyük hatası, mevcut yerleşmiş sistemin doğurduğu hataları, sistemin yapısını sorgulamadan temeline inmeden çözmeye çalışmasıdır (Aydın, 1996: 81-82).

Stockholm, Rio ve Johannesburg zirvelerinde çok uluslu şirketlerin çevreye verdikleri zararlar konusunda da çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Stockholm'den Johannesburg'a giden süreçte küresel çevre koruma açısından çok uluslu şirketlerin küresel sorumluluk anlayışından küresel hesap verebilirlik anlayışına geçilmiştir. Stockholm ve Rio'da küresel şirketler için daha çok sorumluluk kavramı yer almışken Johannesburg zirvesi'nde ise “hesap verebilirlik” kavramına vurgu yapılmıştır (Morgera, 2004: 214-222).

Küresel konferanslar çevre sorunlarının çözümünde çok önemli adımlar olarak görülebilir. Ancak sorunların kökeninde ontolojik ve epistemolojik anlamda felsefi, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel boyutlarla birlikte bütüncül bir altyapı söz konusudur. Günümüzde çevre sorunları, hem enerji kaynakları hem de alternatif teknolojileri içeren yeni bir anlayış ve yapılanmayı gerekli kılmaktadır (Ökmen, 2003: 23). Çevre sorunlarının zihni ve fikri temellerine gidilirken batı tipi modernitenin, ailenin ve toplumsal ilişkilerin, bilimin amacının, demokratik devletin özgür potansiyelinin, ilerlemeci fikirlerin ve evrensel etiğin sorgulanması gerekir. Çok-uluslu şirketler ve ulusal devletlerin reket eden sisteminin varlığı piyasa rekabetini örgütlemektedir. Bu ise, sürdürülebilirlikte ve çevrenin korunması amaçlarında yetersizliğe neden olmaktadır (Low, 1999: 2).

Küresel konferanslarda belirgin bir biçimde benimsenen “çevre korumacı” paradigma, eşitsiz gücü kurumsallaştıran, kirliliği olmayan sanayiye, zararlı kimyasallara maruz kalan insanları meşullaştırmayan, tehlikeli maddeleri, atıkları, risk taşıyan teknolojileri, ekolojik yıkımı mali olarak destekleyen, risk değerlendirme ve risk yönetimi endüstrisi oluşturan, temizleyici faaliyetleri geciktiren, kirliliği önlemede etkin bir strateji oluşturmada başarısız olan bir paradigmadır (Bullard, 1999: 34). Küresel konferanslarda çevre korumacı paradigmadan vazgeçilmelidir. Bu noktada Naes, 60 yıl sonra uluslar arası konferanslardaki katılımın başarısız olacağını bunun da sebebinin İnsani ilişkilerdeki adaletsiz ve güvensiz yaklaşımların olduğunu ifade etmekte, insanlar arasındaki müzakere zemini alanının gittikçe büyüdüğünü (Naes, 1999: 16) belirtmektedir.

Çevre sorunlarının çözümünde günümüz ideolojilerinin ve bunların uygulamalarının eleştirisinden hareketle yeni bir ideolojinin ve bununla uyumlu çevresel etik normlarının belirlenmesinin zorunlu olduğu söylenebilir. Bir tarafın her türlü imkândan yararlanıp doğayı bilinçsizce tüketmesi ve her türlü olanağa sahip olması, bir tarafın ise, yoksullukla mücadele etmesi etik anlayışa sığmaz. “Doğanın insan ve insanın insan tarafından sömürülmesinin, özellikle kırsal yoksulluğun karşısında olmak, gelir ve yaşam nitelikleri farklarının ülkeler ve dünya ölçeğinde ortadan kaldırılmasını hedef almak gerekmektedir. Çevre etiğinin ortaya konulması aşamasında, çevre etiği normlarının yerkürenin sadece belirli kesimlerinde uygulanmasının bu ülkelerin zararına sonuç vereceği ve dünya ölçeğindeki paylaşımı daha da bozacağı açıktır. Bu nedenle ülkelerin ortaklaşa çalışması ile normların tüm dünyanın katılımı ile yaşama geçirilmesi zorunludur” (Geray, 1999: 44-45).

KAYNAKÇA

Ağca, Barçın, (2002), “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Johannesburg, 26 Ağustos-4Eylül 2002), **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Sayı: 7, Kasım, 30-40.

Arar, A. Asım, (2002), “Yerel Gündem 21”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, T. C Dışişleri Bakanlığı, Sayı:6, Ağustos, 14-22.

Aslanoğlu, Rana A., (1994), “Sürdürülebilir Kalkınmaya Eleştirel Bakış”, **Birikim**, sayı:57-58, Ocak-Şubat, 38-43.

Aydın, Zülküf, (1996), “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Sorunu”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, 43, Kasım-Aralık, 74-83.

Brodhag, C.-Taliere, S., (2006), “Sustainable Development Strategies: Tools for Policy Coherence”, **Natural Resources Forum**, 30, 136-145.

Bullard, Robert, (1999), “Environmental Justice Challenges at Home and Abroad”, N. Low (ed.), **Global Ethics and Environment**, London and New York: Routledge, 33-47.

Callicott, J. Baird, (2005), "Non-Anthropocentric Value Theory and Environmental Ethics", L. Kalof-T. Satterfield (ed.) **Earthscan Reader in Environmental Values**, London: Earthscan, 67-80.

Dauvergne, Peter, (2005), "Globalization and the Environment", J. Ravenhill (ed.), **Global Political Economy**, Oxford: Oxford University Press, 370-395.

Demir, Ö.-Acar, M., (1997), **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ankara: Vadi Yayınları, 3. Baskı.

Ertan, Kivılcım A., (1998), "Çevre Etiği", **Amme İdaresi Dergisi**, 31 (1), Mart. 125-139.

French, Hilary F., (1995), "Yeni Küresel Ortaklığın Sağlamlaştırılması", Lester R. Brown vd. (ed.) **Dünyanın Durumu**, World Watch Enstitüsü Raporu

Geray, Uçkun, (1999), "Çevre Krizi ve Etik", **Kent Kooperatifçiliği Dergisi**, Sayı: 109-111, Haziran-Ağustos. 39-46.

Glass, Steven M., (2002), "Sustainability and Local Government", **Local Environment**, 7 (1), 97-102.

Gower, Barry S., (1992), "What Do We Owe Future Generations?" D. Cooper-J. Palmer (ed.) **Environment in Question Ethics and Global Issues**, London: Routledge, 1-12.

Gökdayı, İsmail, (1997), **Çevrenin Geleceği**, Ankara: TÇV Yayını.

Göktürk, Atilla-Kavili, S., (2000), "Yerel Gündem 21 ve Katılım", **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Todaie, 237-249.

Göll, Edgar-Lafond M., (2002), "From Rio to Johannesburg and Beyond Along and Winding Road", **Local Environment**, 7 (3), 317-324.

Görmez , Kemal, (2003), **Çevre Sorunları ve Türkiye**, 3. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.

Göymen, Korel, (1999), "Türk Yerel Yönetiminde Katılımcılığın Evrimi: Merkeziyetçi Bir Devlette Yönetişim Dinamikleri", **Amme İdaresi Dergisi**, 33 (4) Aralık.

Heywood, Andrew, (2007), **Siyasi İdeolojiler**, Ankara: Adres Yayınları.

Kavas, Kayhan-Sezer, Sibel, (2002), "Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nin Ardından", **Türk İdare Dergisi**, 74 (437), 1-25.

Keating, Michael, (1993), **Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi**, Ankara: UNEP Türkiye Komitesi Yayını.

Keleş, Ruşen-Ertan, Birol, (2002), **Çevre Hukuku**, Ankara: İmge Yayınevi.

Keleş, Ruşen-Hamamcı, Can, (1997) **Çevrebilim**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Kennedy, Paul, (1999), **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**, Çev. (Fikret ÜÇCAN), 3. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Low, Nicholas, (1999), "Towards Global Ethics", N. Low (ed.), **Global Ethics and Environment**, London and New York: Routledge. 1-16.

Mengi, Ayşegül-Algan N., (2003), **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Morgera, Elisa, (2004), "From Stockholm to Johannesburg: From Corporate Responsibility to Corporate Accountability for the Global Protection of the Environment?", **RECIEL**, 13 (2), 214-222.

Naes, Arne, (1999), "An Outline of the Problems Ahead", N. Low (ed.), **Global Ethics and Environment**, London and New York:Routledge. 16-29.

Ökmen, Mustafa, (2003), **Kent Çevre ve Globalleşme**, İstanbul: Alfa Yay.,

Pallemaerts, Marc, (1997), "Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı? **AÜSBF Dergisi**, Cilt: 52, Ocak-Aralık, 613-632.

Patterson, Alan-Theobald, K. S., (1995), "Sustainable Development Agenda 21 and the New Local Governance in Britain", **Regional Studies**, 29 (8), 773-778.

Saltık, Ahmet, (1998), "Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi: Kavramsal Bir Yaklaşım", **Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması**, Ankara: TÇV Yayını.

Sönmez, Necmi, (1995), "Ortak Geleceğimiz Stockholm 1972-Rio 1992 ve Sonrası", **Yeni Türkiye Dergisi (Çevre Özel Sayısı)**, Temmuz-Ağustos, 193-209.

Steiner, Melanie, (2003), "NGO Reflections on the World Summit: Rio+10 or Rio-10?", **RECIEL**, 12 (1), 33-38.

T.C. Çevre Bakanlığı, (1995), **Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED)**, T.C. Çevre Bakanlığı.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, (1987), **Ortak Geleceğimiz**, 3. Baskı, Ankara.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, (1997), **Geleceğe Özen**, Çeviren: Belkıs Ç. Dişbudak, Ankara: TÇV.

Ulueren, Melih, (2001), "Küresel Isınma BM İklim değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü", **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayını, sayı:2, Eylül, 38-48.

Yıldırım, Uğur-Gençtürk, M. -Baş, İ. E., (2000), “Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Uluslar arası Düzenlemeler ve Bunların Hukuki Niteliği, **Türk İdare Dergisi**, 72 (426) Mart, 107-119.

WEB

<http://www.cevre.gov.tr/ulusalraporSonuç.htm>